

# Dubbel Spion

*Dit boek draag ik op aan Käthe, omdat met haar het hele verhaal is begonnen. Haar werkelijke naam is geen Käthe, lieve lezeressen en lezers. Dat zal voor u ook zo blijven. Mijn vriendschap met haar duurt al meer dan 50 jaar.*

## **Dubbel Spion**

Copyright © 2012 Peter van Wermeskerken

Ontwerp cover: Laura Shinn, Texas

[www.laurashinn.yolasite.com](http://www.laurashinn.yolasite.com)

Auteur: Peter van Wermeskerken

Uitgever: P&M Privatverlag, Riedtal 20, 49843 Uelsen,  
Duitsland, email: [broervanpaul@gmail.com](mailto:broervanpaul@gmail.com)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. In juli 2013 verscheen de Duitstalige uitgifte (Spione Spione) en in december 2013 Double Spy in Amerika.

## Inhoud:

1. Proloog.....	3
2. AVRO reportage Jeugd in de DDR.....	12
3. Dukla Praag – Ajax 2-1.....	28
4. Eerste contact met spionagedienst.....	36
5. Mijn “vaders” van de BVD.....	46
6. Siehst du das Mädchen dir liebäugeln?.....	
7. Steen door ruit Humboldt Universität.....	
8. Rode boekje van Mao niet welkom.....	
9. Geen Ebi, op naar het postadres.....	
10. Lachsalvo bij de BVD.....	
11. Marga en de Franse kolonel.....	
12. “Ga in de slootkant liggen”.....	
13. Tussen de spotters.....	
14. NAVO-oefening Rood en Blauw.....	
15. Inval Warschaupact in Tsjechoslowakije....	
16. Papier, codeberichten, vals paspoort.....	
17. Dreigbrieven.....	
18. AD interviewt heuse spion.....	
19. Mijn naam duikt op in Stasi-archief.....	
20. Epiloog.....	

## 1. Proloog

Om met de deur in huis te vallen: ik ben dubbelspion geweest. Voor de BVD (nu AIVD) en tegen de Oost-Duitse militaire inlichtingendienst, de Haupt Verwaltung Aufklärung (HVA), ofwel de hoofdafdeling opheldering. Veel mensen die de 1<sup>e</sup> of 2<sup>e</sup> druk hebben gelezen, hebben mij gevraagd of het spannend was, of ik geen grote risico's had gelopen.

Op beide vragen luidt het antwoord "neen". Je moet goed je koppie erbij houden en koel, stressbestendig zijn. Verveling, lang wachten, is een essentieel onderdeel. Daar moet je ook tegen kunnen. En risico's? Welnee! Ten eerste, de HVA had mij nodig, ik hun niet. Mij opsluiten in een Oost-Duitse cel zou bij mijn terugkeer in Nederland hebben geleid tot een heel spoedige ondervraging door de BVD. Dan zou ik alles hebben verteld over de Oost-Duitse spionagedienst wat ik wist. In Nederland liep ik gevaar, maar dat heb ik "afgekocht" door na mijn werving door de Oost-Duitsers direct via de politie naar de BVD te gaan. Nadat de BVD mij had goedgekeurd en ik op hun voorstel was ingegaan, kreeg ik duidelijk te horen waaraan ik mij had te houden. Klip en klaar.

Een ander punt was, dat eerst Walter Ulbricht en later Erich Honecker met zijn kleine en door het volk diep gehate Margo'tje zeer bedreven waren in het onderdrukken van de eigen bevolking. Dat hadden ze wel geleerd van de dictators in Rusland en Hitler. De spionagedienst had echter geen kaliber. De 3800 officieren van de HVA (manschappen waren er niet)

kwamen alle van een gymnasium in de DDR en allen volgden zij een soort HBO-opleiding spionage. Ieder van deze medewerkers van de HVA sloeg zich, ja ramde zich zelfs, op de borst van “wij zijn na de Israelische Mossad de beste inlichtingendienst ter wereld”. Toen ik dat hoorde moest ik vreselijk lachen. Wat een hoogmoed! Hoogmoed komt altijd voor de val en hier ook.

Als gevolg van mijn epilepsie en vooral de vertragend werkende medicijnen in de jaren vanaf 1946, kan ik geen mooie schoolopleiding tonen. Dat verbeterde pas rond 1958 toen ik naar de Middelbare (nu Hogere) Landbouwschool ging. Het niveau gymnasium kon ik niet aan. Het gymnasium van de DDR was echter niet het Nederlandse gymnasium, hooguit HAVO. Veel uren gingen verloren aan communistisch politieke “scholing”. Daarbij leren en leerden de mensen in communistische landen kritiekloos achter de van boven opgelegde leer te staan.

Als je niet leert kritisch te denken, dan kun je geen kritische vragen stellen. Niet aan jezelf, niet aan de mensen om je heen en evenmin aan mensen van buiten jouw kring. Dat betekent, dat een naar binnen gekeerde samenleving als de communistische weinig creatief is en op den duur ten onder gaat. Het kan wat korter of langer duren met China, Cuba, of Noord-Korea, maar ook daar sneeft ooit het communisme.

Die slappe was van de HVA was zelfs niet zo creatief te overwegen dat ik in Nederland weleens naar de contra spionage kon zijn gelopen. Nooit hebben ze gepoogd mij te peilen. Op basis van mijn karakter waren ze er niet

door gekomen, maar ze hadden duidelijk niet het intellectuele vernuft om geniepige vragen te stellen. Eén keer hebben ze geprobeerd mij onder de tafel te drinken, maar dat mislukte omdat ik als epilepticus weinig alcohol drink en toen al helemaal niet.

Voor mij was het een heel interessante periode, waarin ik veel ervaringen heb opgedaan. Mensen in mijn zeer directe omgeving zijn bang geweest. Ik heb niet. Ik ben steeds eerlijk tegenover de BVD geweest. In ruil zeiden mijn begeleiders duidelijk waar de grenzen lagen om aan de andere kant van de Berlijnse Muur niet door de mand te vallen. De brutaliteit die ik als journalist ook in dit werk toepaste heeft tot lachsalvo's bij de BVD geleid.

De werving van mij als spion door de HVA, waarvan de Binnenlandse Veiligheids Dienst (BVD) binnen vijf dagen na mijn terugkeer in Nederland een dubbelspion maakte, sloot aan op de voetbalwedstrijd Dukla Praag – Ajax. Dat was begin maart 1967. Het verhaal duurde formeel tot september 1970. Op grote aandrang van mijn vrouw, vooral omdat we net en zoon hadden gekregen, heb ik beide geheime diensten in de herfst van 1969 gezegd ermee te willen ophouden.

De HVA had buiten de Bondsrepubliek en Engeland weinig succes. Toch: het blijft natuurlijk gek dat ik als jonge verslaggever van een plaatselijke krant in Zeist en met een beperkte opleiding die jongens van de Stasi te slim af was. Nooit hebben ze gedacht dat ik ze weleens zou kunnen hebben verlinkt. Ik had zó graag (op veilige afstand) hun gezichten gezien toen ze het artikel in het Algemeen Dagblad onder de neus kregen.

In omzichtige woorden van de BVD stond daar hun falen... Ik ben ervan overtuigd dat mijn begeleiders in Berlijn op hun donder hebben gehad. Het moet nog erger voor hen zijn geworden toen een paar maanden later een andere dubbelspion die door hen was begeleid zijn verhaal deed in een groot Nederlands tijdschrift. In die tijd van de Koude Oorlog wemelde het van de spionnen en dubbelspionnen. In krantenartikelen werd steeds weer de Oost-Duitse inlichtingendienst hemelhoog geprezen. Ze roemden zichzelf en hadden in West-Duitsland succes. Hun spionnen werden daar, net als gewone Oost-Duitse burgers, warm ontvangen.

Door de West-Duitse openheid kon de Oost-Duitse inlichtingendienst in 1956 de vier jaar eerder aangeworven Günther Guillaume in het Westduitse kapitalistische hart Frankfurt am Main droppen. Met zijn vrouw Christel Boom, eveneens “gediplomeerd” spion, begon hij daar een winkel in koffie. In 1957 werd Günther lid van de plaatselijke afdeling van de SPD (Sozial-demokratische Partei Deutschlands). Op dit moment had bij de West-Duitse inlichtingendiensten en de SPD al een lichtje moeten gaan branden. Ook in de volgende jaren hadden lichtjes moeten gaan branden, naarmate Günther en Christel zich door inzet en ellebogenwerk hoger opwerkte in de SPD. Maar zowel de Westduitse contraspionage als de SPD faalden.

Zo lukte het Markus Wolf, de hoogste baas in de HVA, in 1968 de 25-jarige studente politicologie Gabriele Gast te werven als agent. In 1973 kreeg zij een baan bij de Bundesnachrichtendienst (de Duitse spionagedienst), waar zij het tot directrice schopte. Zij is nooit ontdekt.

Pas na de omwenteling werd zij door een overste van de HVA verraden.

Christel werkte zich op tot secretaresse in het partijbureau van de SPD in Hessen. Guillaume klom hoger en hoger. In 1964 werd hij full time partijfunctionaris; in 1968 kwam hij in de gemeenteraad van Frankfurt; in 1969 leidde hij de verkiezing van Georg Leber tot minister van verkeer met groot succes. Leber bracht hem in nauw contact met Willy Brandt op een post in het kantoor van de Bondskanselier. Door zijn werklust en organisatietalent benoemde Brandt hem in 1972 tot persoonlijk secretaris. Hier had de topspion van de DDR toegang tot alle geheime informatie van de Bondskanselier en de vertrouwelijke gesprekken van Brandt. Pas midden 1973, dus 17 jaar (!) nadat ze waren gedropt als geheim agent, kreeg de West-Duitse inlichtingendienst argwaan. Bij zijn arrestatie op 24 april 1974 zei Guillaume brutaal „*Ich bin Offizier der Nationalen Volksarmee der DDR und Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit. Ich bitte, meine Offiziersehre zu respektieren*“.

Een verzachtende omstandigheid voor Brandt was, dat hij als eerste West-Duitse Bondskanselier probeerde een gespreksrelatie met de Oost-Duitse autoriteiten op te bouwen. Dat had weinig of geen effect, daarvoor waren Ulbricht en later Honecker veel te star.

Bij de Stasi werkten in mijn spionnentijd zo'n 50.000 mensen, van wie dus meer dan 90 procent voor de binnenlandse onderdrukking. Onder Erich en Margot Honecker is dat aantal verdubbeld tot ruim 90.000 onderdrukkers en een paar duizend klerken.

Daarnaast werd in die tijd een verklikapparaat in de DDR uit de grond gestampt dat zijn weerga niet kent. Dat bestond uit nog eens 100.000 semi-profs. Ieder van die binnenlandse spionnen had zo'n 40 tipgevers. Dit betekende dat de Stasi in bijna alle gezinnen wist wat er aan de hand was.

De binnenlandse onderdrukking is een zwak kenmerk van elke dictatuur en gaat gepaard met vele wreedheden. Het scala aan wreedheden dat het regime zich permitteerde tegen de eigen bevolking kwam onder meer van kampbewakers uit de Nazi-tijd. Moskou stimuleerde dit met nog wat "foefjes" om gevangenen de gewenste "waarheid" te ontfoetselen. Het was een propaganda leugen dat alle Duitse misdadigers uit de Tweede Wereldoorlog West-Duitsers waren of daarheen gestuurd door de DDR.

De BVD had daarin een dubbele taak: mij begeleiden en het in de gaten houden van mensen die voor de Oost-Duitsers moesten loeren naar contacten tussen spionnen en agenten van de BVD. Dit vereiste van de BVD een redelijk inzicht in wie er verder in Nederland rond liepen als spionnen voor Oost-Duitsland.

### **Contact achter IJzeren Gordijn door correspondentieschaken**

Als fervent jong en ambitieus schaker ging ik rond 1961 of 1962 deelnemen aan internationale correspondentie toernooien. De lol en het nut waren drieledig. In de eerste plaats speelde ik in een toernooi. Meestal eindigde ik ergens onderin, maar dat was niet erg. Ik leerde ervan. Met veel tegenstanders speelde ik, buiten het toernooi om, een tweede partij. Daarbij ging het om het uitdiepen van de openingstheorie in mijn repertoire.



Soms ging het om brieven van twee, drie, vier kantjes en dat allemaal over één onderzochte zet en een groot aantal varianten en -subvarianten. Met sommige toernooideelnemers ging het buiten de toernooipartij om heel andere zaken, zoals met de Amerikaanse zendeling in Kenia. Ik had ook contact met een student tropische bouwkunde aan de Universiteit van Tasjkent, de hoofdstad van de toenmalige Sowjetrepubliek Uzbekistan. Deze vroeg mij op een zeker moment om bepaalde boeken over tropische bouwkunde te bestellen in New York en Londen en die te zenden aan de universiteit ter attentie van zijn hoogleraar. De boeken zijn een paar maanden na verzending in goede orde ter plekke gekomen. Als dank stuurde hij mij de eerste drie boeken van het kwartet van de Russische schaakgrootmeester Yuri Awerbach over het eindspel. Dat was in het Russisch, maar ik vond een Nederlands boekje waarin de grote lijnen waren vertaald. Voor de rest kon ik die boeken best begrijpen, want de Russische schaakzetten worden in dezelfde letters en cijfers geschreven als in ons schrift.

Zo'n correspondentie-toernooi had acht deelnemers, van wie meestal drie Oost-Duitsers. Dit was één van hun weinige mogelijkheden om contact met westerlingen te krijgen. Je hoefde geen goede schaker te zijn, want er waren groepen op elk niveau. Nu heb je internet schaaktoernooien. Bovendien duurde zo'n toernooi lang. Een partij mocht maximaal twee jaar duren. Dat betekende, dat er een redelijke kans was dat ze naast het schaken ook allerlei wetenswaardigs uit het westen konden horen. De censuur in Oost-Duitsland was scherp, maar een brief over schaken werd redelijk gauw doorgestuurd.

Dat leverde buiten de omweg met de post een vertraging op van slechts drie dagen. Een briefkaart met een nieuwe zet werd zelfs via de censor direct doorgestuurd. Ook de post van de Oost-Duitsers werd door een censor gelezen. Daardoor duurde een partij van 30 zetten ongeveer 60 weken, als er geen extra vertragingen optraden door de feestdrukte in december of de vakantieperiodes.

In één van die toernooien kreeg ik Johann Bosch als tegenstander. Hij werkte in de Barkas fabriek in Chemnitz (toen Karl Marx Stadt) waar lichte vrachtwagens werden gemaakt. Op zeker moment vroeg Johann in een brief aan mij of ik een jonge man in Nederland of een ander westers land wist die met een meisje bij hem in het bedrijf zou willen corresponderen. Daar dacht ik serieus over na. Uiteindelijk kwam ik tot de slotsom, dat die vraag ook aan mij gericht kon zijn. Zo kwam het, dat ik een heel schuchtere eerste brief aan Käthe schreef.

Käthe is bijna twee jaar jonger dan ik en ze heeft een sterke persoonlijkheid. Haar brieven aan mij waren niet alleen vertelsels over haar leven en antwoorden aan mij, maar ik kreeg ook nog eens Duitse les. Volgens haar mankeerde aan mijn Duits alles, zij het net niet zoveel dat zij het niet begreep. We wisselden twee à drie brieven per week en een brief deed er door de censuur 1 à 1½ week over om van Zeist naar Chemnitz te komen. Dit leidde er toe, dat het meisje en de jongen elkaar eens wilden ontmoeten. Zij kon niet naar Zeist komen, want de DDR liet zijn burgers niet naar het westen reizen. Uitzonderingen waren oorlogsmisdadigers die ze kwijt wilden en spionnen. Die laatsten hadden een verzonnen verhaal. Ik moest dus een manier verzinnen Käthe, die

mij al zoveel brieven en foto's had gestuurd, te bezoeken. Daarbij moet worden opgemerkt, dat de DDR-autoriteiten niet happig waren op pottenkijkers uit het westen en al helemaal niet op journalisten. Ik moest dus een slimmigheidje verzinnen.

## **2. AVRO reportage Jeugd in de DDR**

Als een jonge twintiger kwam ik in contact met Minjon, de jeugdromp van de AVRO. Herman Broekhuizen en Gerrit den Braber, die daarover de leiding hadden, maakten mij warm een afdeling in Zeist op te richten. Dus die afdeling kwam er. Mijn kamer thuis was de eerste “studio” van de afdeling, met drie microfoons, drie bandrecorders, een platenspeler, een geluidsarchief en een grote hoeveelheid banden en plakmateriaal voor geluidsbanden.

Eén van onze leden uit Bilthoven was erg creatief in het bedenken van hoorspelen. Samen schreven we het uit, selecteerden de geluiden en muziek die we erbij wilden hebben en tenslotte zochten we de bij elke persoonlijkheid passende stem. Het opnemen duurde niet lang, maar het mixen van muziek, stemmen en geluiden en het plakken daarvan. Daar gingen vaak weken mee heen. We hadden Ineke. Met haar prachtige, rustige en duidelijke microfoonstem las zij feilloos teksten voor de microfoon. Ze deed dat bijna net zo goed als Audry van der Jagt, die bijna 40 jaar omroepster was bij de AVRO, NOS en TROS.

In onze afdeling kwam ik meestal met de ideeën voor reportages en documentaires. Het grootste succes was een feestavond waarvan de opbrengst ten goede kwam aan de actie Open het Dorp van Mies Bouwman. We hadden aanvankelijk 1300 kaarten verkocht, maar er kwamen bijna 2000 betalende bezoekers. De grote publiekstrekkingen waren Rita Reys en Pim Jacobs en de Steelband van de Koninklijke Marine. De matrozen wilden zelfs geen gage, alleen een onkostenvergoeding!

De afdelingshoofden van Minjon kwamen regelmatig in Hilversum bijeen om te vertellen wat zij in de aanbieding hadden. Op één van die vergaderingen, eind 1962, stelde ik voor een programma te maken over de jeugd in de DDR. Die was kort tevoren achter de Berlijnse Muur, waarvan de bouw in augustus 1961 was begonnen, en het Ijzeren Gordijn opgesloten. Na overleg met de hogere leiding kwam na een paar weken de toestemming. De reportage mocht natuurlijk geen politieke propaganda voor het Oost-Duitse regime bevatten. De AVRO gaf mij een aanbevelingsbrief voor de Staatsomroep in de Deutsche Demokratische Republik. Geluidsapparatuur dat land invoeren mocht niet, dat werd ter beschikking gesteld. Met wat heen en weer schrijven werd een programma in elkaar gezet met alle opnamen in Berlijn.

Vreemd genoeg bekommerden de autoriteiten in de DDR van 1963 zich er helemaal niet over waar ik zou verblijven. Het was wel bekend dat ik veel langer in dat land zou zijn dan voor de reportage nodig was, want ik wilde voor het eerst mijn vriendin Käthe bezoeken in Chemnitz.

Voor Käthe en haar familie nam ik cadeautjes mee. Westerse – Duitse - lectuur behoorde uiteraard tot de contrabande. Wat ik daarvan had verborg ik achter klapstoeltjes in de gangpaden van enkele treinwagons. Ook verstopte ik wat kranten op toiletten die verboden terrein waren voor passagiers tijdens de douanecontrole. En voor een meisje waar je verkikkerd op bent neem je een gouden sieraad mee. Als ik dat had aangegeven bij de douane van de DDR had die 30 procent van het gewicht eraf moeten knippen als invoerbelasting.

Geld werd niet geaccepteerd als vervanging. De Staat had goud nodig voor de monetaire dekking van de toen nog redelijk waardevaste Oost-mark. Dus zat er niks anders op dan dat sieraad smokkelen. Dergelijke kleine dingen smokkelen lukt als je er heel onschuldig uitziet, vriendelijk bent tegen de douanebeambte, je koffer laat zien. Daarmee voorkom je dat je je broekzak, waar het sieraad verpakt in een zakdoek in zit, moet leegmaken. Tijdens mijn treinreizen naar en door de DDR zat ik vaak te schaken, zeker bij een douanecontrole. Wachten, wachten, wachten. Stierlijk vervelend was dat. Dat schaken deed ik met een Duitstalig studieboek. Die keer en vele keren later zorgde ik ervoor een in Oost-Duitsland (Leipzig) uitgegeven schaakboek te hebben. Die waren vaak maar de helft van de prijs van in het westen uitgegeven schaakboeken en kwalitatief voor de schaker niet minder. Westduitse boeken mochten de DDR niet in en anderstalige konden de douanebeambten niet lezen en waren daarom verboden.

Tot mijn schrik kreeg ik, kort nadat de trein zich weer in beweging had gezet naar Dresden (waar ik moest overstappen), gezelschap in mijn coupé van een wat nors uitziende man. De West-Duitse boekjes en kranten zaten nog achter de klapstoeltjes in de gangpaden. Ik verontschuldigde mij, nam een bijna lege tas uit mijn koffer en ging de verstopplekken langs. De man keek heel vreemd op toen ik met een volle tas terug kwam en die zwijgend in mijn koffer stopte. Kort voor Dresden probeerde ik een gesprek met hem aan te knopen. Vergeefs. Maar hij bleek geen verrader. In Dresden moest ik overstappen naar Karl Marx Stadt. Anderhalf uur wachttijd en daarna een boemelrit.

Vanaf het station belde ik na aankomst naar de familie. Bij gebrek aan een gezellig bankje ging ik op mijn koffer zitten. Na een poosje werd het heel donker voor mijn ogen. Afgedekt als ze plotseling waren door de handen van Käthe! Ik had haar niet horen lopen. Heel, heel hartelijke wederzijdse persoonlijke kennismaking. Ze was mij samen met haar pa komen ophalen met de auto. Na de heel hartelijke begroeting thuis door de moeder en zus van Käthe gebeurde er iets wat je in het westen niet voor mogelijk had gehouden. Het eerste wat ze vroegen was: "Heb je een westerse (bedoeld werd Westduitse) krant bij je?" Ieder eigende zich een krant en een boekje toe uit mijn koffer. Ik werd zoet gehouden met koffie, koeken en flink belegde boterhammen, om te zorgen dat ik voorlopig mijn mond hield. Käthe en haar moeder hielden in de gaten dat ik vooral niets tekort zou komen. Intussen zogen ze zich als een spons vol met alles wat in het westen speelde. Wat een succes die op Schiphol en de stations van Utrecht en Hengelo gekochte Duitse kranten en Het Beste boekjes van Reader's Digest!

De familie had zich er kennelijk mentaal helemaal op voorbereid om eens goed door te zakken in alle lectuur en wetenswaardigheden over het westen. De "Oh!'s" en Ah!'s" waren daarbij niet van de lucht. Daar diep in het zuid-oosten van de DDR waren zij verstoken van alle mogelijkheden om westerse kranten, tv- en radiozenders te ontvangen. Uitzondering waren de door het regime in Oost-Berlijn vakkundig gestoorde radiuitzendingen van Radio Free Europe vanuit de Amerikaanse sector in West-Berlijn. Als je daarop in Chemnitz afstemde schalde er pokkenherrie uit je radio, waardoorheen heel moeilijk iets zinnigs te

beluisteren was. Volgens vader was het niet verstandig op deze propagandazender af te stemmen. Binnen de kortste keren werd je vereerd met een bezoek van twee mannetjes die er uit zagen als grijze muizen en dus van de alom aanwezige geheime politie – de Stasi ofwel Staats Sicherheitsdienst – waren. Ze nodigden je dan uit voor een bezoek aan het Polizeiamt. Daar moest je dan je radio inleveren. Je kreeg te horen dat je baas op de hoogte werd gesteld van je stommitieit om te luisteren naar staatsgevaarlijke en leugenachtige informatie. Daar voegden ze dreigend aan toe dat zulke als subversief betitelde activiteiten gevolgen zouden kunnen hebben voor jouw leven en eventueel ook dat van je gezinsleden. Als vader en hoofd van het gezin moest je hen op het “rechte pad” houden. Bij thuiskomst wist iedereen in de buurt waar je was geweest en waarom.

Nadat de eerste emotie over de westerse kranten was weggeëbd, konden de andere geschenken aan de beurt komen. Natuurlijk, die gouden ketting was voor Käthe. Moeder en Angela bogen zich schielijk over de rest. Moeder eigende zich de bonbons toe om iets te presenteren te hebben als er visite was, maar ze was niet vlug genoeg om te voorkomen dat haar echtgenoot, die een bijbaan had als sportarts, één exemplaar direct in zijn mond stak. Angela glom over de zilveren broche met glinstersteentjes. En dan natuurlijk de nylons, de nivea en wat andere schoonheidscrempjes voor dag en nacht.

Mijn moeder (later Marga voor de kerstpakketten naar Käthe) had geholpen met het uitzoeken daarvan. Groot was het enthousiasme ook over boekjes van Reader's Digest! Die bevatten nogal wat anti-communistische artikelen, maar ook korte verhalen, artikelen over



mode, schoonheidstips, interessante verhalen over verre oorden en populair wetenschappelijke artikelen. Vader waarschuwde direct daarover niets te zeggen buiten de deur. Een flinke poos later hoorde ik, dat de boekjes een niet te traceren reis door de DDR maakten. De familie is er, voorzover ik weet, nooit op aangesproken door de Stasi of andere staatsorganen.

### **Naar Berlijn**

Käthe en ik reisden op een zondag met de trein naar Berlijn. Tegenover ons kwam een man zitten. Ik zei: „Gezellig dat u erbij komt. Gaat u ook naar Berlijn?“ De grijze muis zei geen boe of bah, wat mij aanspoorde nogeens een poging te wagen vriendelijk in gesprek te komen. Het lukte ook niet met de opmerking „bent u altijd zo zwijzaam?“. Toen de man was uitgestapt slaakte Käthe een zucht van verlichting. „Peter wat deed je nou toch? Zag je niet dat die man een SED-speldje op zijn revers droeg? Als je die lui uitdaagt laten ze je zo oppakken!“.

„Maar Käthe“, ik heb toch niets gedaan, alleen gepoogd in gesprek te komen. Dat speldje was me niet zo opgevallen.“

Käthe weer: „Peter, hou alsjeblieft je mond tegen vreemde mensen, zo kun je in Nederland doen, maar hier niet.“

Later, terug in Chemitz, zou ik haar nogeens voor schut zetten. We liepen door de stad., Voor een kerk werd een collecte gehouden. “Ga mee naar de overkant van de straat Peter, iedereen die geld geeft wordt genoteerd en dan krijg je later huisbezoek.”

„Nee Käthe, ik loop daarheen en ik geef ze duidelijk zichtbaar voor veiligheidsmensen een West-Duits

bankbiljet. Ze kunnen mij als buitenlander toch niets maken.”

Käthe wist niet hoe gauw ze bij mij vandaan moest gaan. Voor de kerk pakte ik mijn portemonnee en vroeg de collectanten of ze ook West-Duits geld aannamen. Dat deden ze maar wat graag. Dus gaf ik wat West- en Oost-Duits geld en bleef nog even praten. Daarna liep ik door en Käthe voegde zich honderden meters verder weer bij mij. „Ik garandeer je Käthe, dat er niemand bij jullie thuis langs komt“, zei ik. „Nee dat denk ik ook niet, maar daarom liep ik bij je weg en ze zagen natuurlijk dat je een westerling bent.“

In Berlijn sliepen we bij een officier van de Volkspolizei, een kennis van de ouders van Käthe. Die zagen ons - begrijpelijk - liever niet op één hotelkamer. Hij nam daarmee een flink risico, want het was hem verboden westerlingen onderdak te verlenen. Het was in dat kleine appartement ook een heel gedoe om naast de gastheer en -vrouw en zoon ook nog ons tweeën te hebben.

De volgende ochtend gingen we naar de Oost-Duitse omroep. Daar werden we hartelijk ontvangen met koffie en een kennismakingsgesprek waarin ook Käthe werd betrokken. Vervolgens gingen we over tot de uitwerking van het programma waar ik om had gevraagd. Men had de vragen die ik in de verschillende interviews naar voren wilde brengen en in mijn beste Duits had opgeschreven in echt Duits vertaald. Voor mij en mijn gesprekspartners waren kopieën gemaakt. Voor iedere ochtend en iedere middag was één afspraak gepland, „omdat je“, werd mij verklaard, „buiten de opnamen om nog wat voor- en napraat en dat zullen vooral jouw gesprekspartners graag doen,“ zei de man die gedurende die week mijn begeleider zou zijn.

Op die donderdagochtend was onze laatste afspraak, een interview met de minister van onderwijs, Frau Margot Honecker. Haar man Erich was toen al de tweede man in de DDR en gedoodverfde opvolger van Walter Ulbricht. Daarna moest de geluidstechnicus aan het werk om alle interviews op studiobanden te zetten en een hele rij aan formulieren in te vullen, waardoor de banden langs Oost-Duitse, West-Duitse en Nederlandse douane zouden komen. Daardoor konden we pas vrijdagmiddag terugkeren. Elke dag hadden we een lunch bij de Oost-Duitse omroep.

Die middag had ik een interview bij een middelbare school, vanwege het goede weer op het schoolplein. Eerst kwam een leraar aan bod, die natuurlijk een hele riedel aan propaganda over die goeie DDR loosde. Toen leerling A en B met eenzelfde soort verhaal. Vervolgens hield ik de microfoon onder de neus van een kennelijk niet geselecteerde leerling. Het gehakkel van de jongen was later op de band in de AVROstudio niet terug te vinden.

De volgende dagen zijn we nog naar een van de Berlijnse afdelingen van de FDJ gegaan. Die werd vergeleken met een soort padvinderij, maar de jongelui werden gericht getraind in de partij-ideologie, op school slechts algemeen. Ook bezochten we een uitgaansgelegenheid voor jongeren en de redactie van het partijblad Neues Deutschland. Die krant bestaat nog steeds en wordt vooral in het oosten gelezen.

Veel plezier beleefde ik aan bezoeken aan kunstenaars en musici. Hier merkte ik ook vrijheid. Zo zei Kurt Masur, muzikaal leider van de Komische Oper in Oost-Berlijn: „Muziek is van hier en overal en van alle tijden. De grote componisten hebben altijd, op Wagner na, ver van de politiek gestaan.“

In de DDR bestond grote belangstelling voor muziek, vooral klassiek. Nergens ter wereld waren zoveel orkesten per 1000 inwoners als daar. In bijna alle genres was het aantal componisten enorm. In West-Europa hebben we er weinig van meegekregen, maar dat rijke muziekleven in alle genres leidde er zelfs toe dat toonaangevende componisten en orkestleiders van West- naar Oost-Duitsland trokken. Bij schilders en beeldhouwers lag dat anders. Er werd streng op gelet of hun werk wel voldeed aan de ideologische eisen.

Maar veruit het meest tot de verbeelding sprak natuurlijk het vraaggesprek die donderdagochtend met Margot Honecker. We kwamen aan bij het ministerie. Een klein dametje in zwart mantelpak van de persdienst begroette ons. Käthe mocht niet verder, die moest bij de persdienst wachten. Een tweede klein dametje in zwart mantelpak haalde mijn begeleider, de geluidsman en mij na een poosje op. Zij stelde zich voor als secretaresse. Ze bracht ons naar haar kantoor en vroeg ons daar even te wachten.

Daar werden we opgehaald door een derde klein dametje in zwart mantelpak. Ook zij was secretaresse. De begeleider vroeg of alle dames op het ministerie klein waren en een zwart mantelpak droegen. Bits antwoordde ze: „Meneer, dit behoort ik te dragen in mijn positie!“ en ze stak haar kin omhoog. Het wachten duurde nu wat langer. De bitse secretaresse kwam ons halen en beval ons haar te volgen. Ze liet ons binnen in het kantoor van een wat oudere dame in zwart mantelpak, met bril. Deze vroeg: „Wilt u even wachten, ik zal doorgeven dat u er bent.“

Na korte tijd kwam zij ons ophalen, deed een deur open en wat ik daar zag was een klein dametje in een zwart

mantelpak. Licht buigend en met de arm in de richting van het dametje zwaaiend zei de secretaresse met stemverheffing „Frau Minister Honecker!“.

De minister stond voor haar grote houten bureau in een groot kantoor met een mooie zithoek en twee eenvoudige luchters. Op het hoogpolige tapijt voor het bureau schudden we handen; ik begeleidde dat met een lichte buiging. Ook stelde ik mij voor, maar dat bleek overbodig. Frau Minister wist wie ik was en dat ik voor een radioreportage naar haar DDR was gereisd. De geluidstechnicus vroeg of we niet met de blaadjes met vragen wilden ritselen. Dat had hij niet bij eerdere interviews gevraagd. Ongemerkt voor mij belandden we in een gesprek dat door Margot Honecker werd gestuurd. Ik zag en vermoedde niet dat ergens boven mijn hoofd de microfoon hing. Ze vroeg:

*Margot: Wat heeft u zo op het idee gebracht om een reportage in de DDR te komen maken, de meeste westerse kranten, radio- en tv-zenders komen hier niet meer sinds een jaar.*

*Peter: Ik maak mij niet druk om wat anderen doen. In Utrecht heb ik bij het Europees Kampioenschap een zwemster en haar trainer uit de DDR gesproken, ik heb hier tal van mensen met wie ik correspondentieschaak speel en ik heb hier een vriendin.*

*Margot: Kreeg u het dan makkelijk voor elkaar bij de omroep om hier een reportage te kunnen maken?*

*Peter: Kennelijk waren mijn argumenten overtuigend genoeg. Ik ben nogal nieuwsgierig. Dat heb ik van mijn vader. Op dit moment werk ik bij zijn krant.*

*Margot: Van welke politieke richting is die krant en is uw vader lid van een politieke partij?*

*Peter: Die krant is voor iedereen in Zeist, dus kan ze geen politieke kleur hebben. Mijn vader en ik zijn ook geen lid van een politieke partij. Ik ben zelfs weggegaan bij de sociaal-democratische krant in Nederland, omdat ik na mijn leerlingtijd partijlid moest worden.*

*Margot: Wat weet u van ons system, van het marxistisch-leninisme.*

*Peter: Nou, in elk geval niet genoeg om te kunnen beredeneren waarom een zo scherpe verdeling tussen Oost- en West-Europa moest ontstaan. Wat ik weet is in grote lijnen, dat de DDR veruit het technisch modernste land is in Oost-Europa, dat het productiesysteem dat het marxistisch-leninisme voorstaat in theorie er ideaal uitziet. Maar waarom er maar één politieke partij is begrijp ik niet.*

*Margot: Dat is ook niet zo, alleen is onze democratie anders gestructureerd. Zo hebben we een boerenpartij, een studentenpartij en partijen voor allerlei bevolkingsgroepen. Daardoor is ons parlement een afspiegeling van de bevolking.*

Hierop volgde van haar een monoloog over de suprematie van het marxistisch-leninisme ten opzichte van het kapitalisme. Dat ging mij voor een deel boven de

pet. Niet door de inhoud, maar door de veelheid van woorden en de blabla daarin. Dat was helemaal niet erg, want wat zij wel, maar ik niet wist, het kwam op de band te staan.

Kennelijk had ze zich nu een beeld van mij gevormd en ze nodigde mij uit om met het interview te beginnen. Voor haar als minister van jeugd en onderwijs gingen mijn vragen natuurlijk vooral over haar vakgebied. Ik had het al kunnen bevroeden nadat ik de leraar had gesproken, het Oost-Duitse onderwijs was uiteraard veel beter dan het westerse. Haar horizon reikte daarbij echter niet verder dan de Bondsrepubliek. Vlot werkte Margot Honecker de vragen af. Ze had zich er duidelijk op voorbereid en de politieke lading was onmiskenbaar. Ze ging zo voortvarend te werk, dat het vraaggesprek korter duurde dan de 30 minuten die zij ervoor had uitgetrokken. Misschien indachtig het gezegde „met stroop bereik je meer dan met azijn“ nodigde ze mij, de begeleider, de geluidsman en haar secretaresse uit voor een kopje koffie in de zithoek. We dronken prima koffie, het leek wel Douwe Egberts. We hebben daar nog even goed gesproken en ze hamerde er daarbij bij mij op altijd eerlijk tegenover mijn eigen geweten te zijn. Later vroeg ik Käthe wat zij daarmee zou kunnen hebben bedoeld, maar ook zij kon daar geen zinnig antwoord op geven.

Vijf dagen later vertrokken Käthe en ik weer met de trein naar Dresden, waar we moesten overstappen op de boemel naar Chemnitz. Dat was in die tijd een reis van ongeveer vijf uur. De romantiek van de reis werd verhoogd door de stoomlocomotief, maar het landschap dat zich daarbij aan je ogen ontrolt biedt weinig afwisseling.

Anderhalve week later reisde ik terug naar Nederland. Zonder de cadeautjes was mijn koffer een stuk lichter, maar nu had ik een onhandig grote doos met geluidsbanden voor de AVRO bij me. De Oost-Duitse omroep had mij bezworen die doos dicht te laten, ten behoeve van de douane. Bij de Oost-Duitse grens was er veel interesse voor de doos met banden en bijgevoegde formulieren.

De twee grensbeambten smoesden er eindeloos over. Dus werd er een officier bij gehaald. En een nog wat hogere officier. Die besloot dat een grensbeambte met geweer en waakhond bij de open deur tot de coupé moest gaan staan.

Een dame bij mij in de coupé leek het Spaans benauwd te krijgen. Ik pakte mijn schaakspelletje, een schaakboek en doodde daarmee de tijd. Anderhalf van de twee uur dat de trein aan die grens stond, zijn de grensbeambten met mijn formulieren bezig geweest. Iemand bleek te hebben gebeld met de Oost-Duitse omroep. Die had de heren gerustgesteld, maar tegenover mij zeiden ze iets dat er een formulier te weinig was of iets niet goed ingevuld, kortom de schuld voor het lange oponthoud lag in „Berlijn“.

De dame hield stijf haar kaken op elkaar nadat de trein op een slakkengangetje was gaan rijden naar de West-Duitse grenscontrole. Daar waren ze ook belangstellend naar de inhoud van de doos, maar de formulieren bleken voor hen duidelijk.

Toen we West-Duitsland in reden, vroeg de dame honderduit naar de inhoud van die geheimzinnige doos. Ik heb haar dezelfde informatie gegeven als de grensbeambten: studio geluidsbanden van de Oost-Duitse voor de Nederlandse omroep. Zij, een West-Duitse die een zuster in Saksen had bezocht, vond dat ik



een Saksisch accent had overgehouden aan de lessen van mijn vriendin.

Aan de Nederlandse grens heb ik ook een set formulieren afgegeven, maar onze douane leek er niet de minste interesse in te hebben. Thuis gekomen maakte ik een afspraak om de banden in Hilversum op het kantoortje van Minjon in de AVRO-studio af te leveren.

Een dag of tien later werd ik opgebeld door de AVRO of ik naar de studio wilde komen. In de hal werd ik opgewacht door Herman Broekhuizen en Gerrit den Braber.

Den Braber: Peter, je hebt een vracht aan interessante vraaggesprekken meegebracht. Maar je interview met Margot Honecker kan niet worden uitgezonden.

Peter: Waarom niet?

Den Braber: Dat is door de regering besloten, door premier Piet de Jong zelf. Wij hebben dat interview intern gemeld en die aan het ministerie van Cultuur. Toen wilden die een kopie hebben en is de bal gaan rollen. Maar wij hebben een oplossing, is het niet Herman?

Broekhuizen knikt instemmend.

Met Den Braber kon je altijd lachen, dus ik kijk heel benieuwd.

Den Braber: Jij vertelt het verhaal van Frau Minister... Ik verschoot van kleur, verslikte me.

Peter: Gerrit, val ik hem in de rede, je weet dat ik geen microfoonstem heb en bovendien dat ik bevries als ik in een microfoon moet praten. En mag dit dan wel?

Den Braber: Hij grijnsde van oor tot oor. Dat is niet verboden! En jouw microfoonangst is gelul. Op geen van de banden toonde je nervositeit voor de microfoon. Ik wil je wel wat laten horen?

Ik schud van nee. Tegen grote Gerrit, zijn stem en zijn lach kan ik toch niet op.

Herman: Dat jouw microfoonstem niet kan worden vergeleken met die van Henk van Hoorn of Audrey van der Jagt is geen punt. Je hoeft ook niets uit je hoofd te leren. We hebben de tekst vertaald in het Nederlands en geschoond voor alle politieke propaganda uitgetikt. Wat wij nu willen is dat jij die tekst leest en dat die dan aan jouw natuurlijke woordkeus wordt aangepast.

Met iemand van de AVRO las ik de tekst over en over en paste hem aan. Enkele dagen later ging ik naar de studio om de tekst van ongeveer vijf minuten (één velletje A4) op te nemen. Vol goede moed liep ik met Broekhuizen en een technicus een studio in. Die grote studio-microfoon..., ik was op van de zenuwen. Het verhaalt is op een band gekomen, al zijn we daar tot ongeveer vier uur in de middag mee bezig geweest. Een week later is de reportage, samengevat tot ongeveer 25 minuten, uitgezonden.

## **Biografie Margot Honecker**

Margot Honecker is geboren op 17 april 1927 in Halle aan de Saale in de deelstaat Saksen Anhalt als dochter van een schoenmaker. Zij werd aan de zijde van haar man Erich minister van onderwijs, maar schopte het zelf niet verder dan de Volksschule (LEAO).

Ze was de meest gehate vrouw in de DDR. In 1945 werd ze lid van de communistische partij. Met haar ellebogen werkte ze zich op in de politiek. In 1950 werd ze als 22-jarige het jongste parlamentslid. Ze leerde Erich Honecker kennen toen hij in Halle voorzitter was van de "Freie Deutsche Jugend". Hij was getrouwd en had een

dochter Erika, maar ze zorgde ervoor dat hij scheidde en dat zij konden trouwen in 1953. Deze relatie van een ongehuwde moeder met een getrouwde man paste niet in het socialistische ideaal, dus moesten zij onafhankelijk van elkaar een jaar naar de Komsomol in Moskou voor „bijscholing“. Margot liet haar dochter van acht daartoe in Berlijn achter. Na haar terugkeer nam haar carrière een vlucht. In april 1963 volgde haar benoeming tot minister van Onderwijs en werd zij lid van de Centraal Comité van de Sozialistische Einheitspartei Deutschlands. In 1971 steunde ze Erich toen hij Walter Ulbricht als leider van de DDR ten val bracht.

Na de val van de Muur vluchtten de Honeckers in kerken, die ze in de DDR-tijd vervolgden. In december 1991 vluchtten ze naar Chili. Erich stierf aan kanker in 1994. Margot leeft nog en gelooft nog heilig in de grote toekomst van een marxistisch-leninistische wereld.

### **3. Dukla Praag – Ajax 2-1**

In maart 1967 maakte ik mijn eerste internationale vliegreis, van Amsterdam naar Praag. Voor het eerst – en laatst – ging ik ook als voetbalsupporter. Ajax moest in Praag de uitwedstrijd spelen tegen het legerelftal van Dukla Praha. De wedstrijd in Amsterdam in het toernooi om de Europese beker voor landskampioenen was in een gelijk spel geëindigd.

Na wat rekenen was ik erachter gekomen dat de voordeligste manier om mijn vriendin in Chemnitz te bezoeken was om als Ajax-supporter naar Praag te gaan. Daar de wedstrijd te bezoeken, één nacht in een goedkoop hotel te verblijven, de volgende dag met de trein via Dresden naar Chemnitz te gaan en uiteindelijk met de trein terug naar Nederland. Dat was zo'n 20 procent goedkoper dan een treinretour Utrecht – Chemnitz.

Die voetbalwedstrijd, op een veld ergens aan de rand van Praag, zal ik me nog lang herinneren. Met een paar honderd andere Ajax-fanaten maakten we een reis met de tram en te voet naar datgene wat was aangeduid door de receptionist van het hotel als het “stadion Juliska” van Dukla.

In 1967 stond aan één lange zijde een houten tribune met zo'n 2.000 zitplaatsen. Onder de tribune waren de kleedruimten. Voor de staanplaatsen waren er taluds en tegenover de tribune een hok waar het pils in kartonnen van een halve liter werd getapt.

Het was die heerlijke tijd waarin de liefhebbers van beide clubs gewoon door elkaar stonden. Druk was het bepaald niet. Met 5.000 toeschouwers hield het wel op. Dukla, zo leerde ik veel later, was niet populair bij de

bevolking en evenmin bij de Tsjechoslowaakse voetballiefhebbers. Als instituut van het leger moest Dukla tenminste twee keer in elke drie jaar kampioen worden. Dat betekende, dat Spartak Praag en Slavia Praag af en toe moedwillig moesten verliezen of gelijk spelen.

't Werd gezellig toen ik werd opgenomen in een clubje van drie Dukla-supporters. We stonden vooraan langs het hek van niet meer dan één draadje ijzer en achter ons een talud. Op de kennismaking met Pètr uit Holandskà haalden twee van de drie vier grote kartonnen met bier en vier droge broodjes met vette worst. Nou ben ik nooit een groot liefhebber van bier geweest, maar de smaak van het vocht uit die kartonnen was echt verschrikkelijk. Bovendien, zo'n karton bevatte een halve liter "gerstenat". Dat is veel, erg veel. Daarom was ik blij met het broodje en het begin van de wedstrijd.

In zo'n voetbalwedstrijd worden doelpunten gemaakt. Dukla scoorde op zeker moment in de eerste helft 1-0. Dat moest worden gevierd. Na het juichen ging iedereen tegelijk bier halen, dus het duurde een poosje voor het er was. Een ander koppel dan de eerste keer moest nu naar de tap. Weer een halve liter. Toen ik die half op had begreep ik waar het talud voor diende. Daar stond een hele rij mannen van het veld afgekeerd met de broek en de sluis open. Onderaan de achterkant van het talud tierde het onkruid welig.

Ajax zou Ajax niet zijn als het niet ook scoorde. Bij mijn juichen gooide ik, niet helemaal zonder opzet, het halfvolle karton bier dat ik nog had, leeg. "Oh, wat zonde" of iets van dien aard kreunden de Praagse voetbalvrienden. "Maar het is nu jouw beurt om bier en

worst te halen". Toen ik samen met één van de maten terug kwam met het bier en de broodjes, bleek mij dat alcohol een troostrijk vocht is, waarschijnlijk beter dan het Hollandse "bakkie troost". De gezichten van mijn maten lichtten echter op bij het zien van voor ieder een karton bier en een intussen naar dat vocht stinkende Hollander. 't Is nu eenmaal niet mogelijk om vier tot de rand gevulde kartonnen door een menigte heen te krijgen zonder knoeien. Mijn kompaan droeg de broodjes.

Maar dat deerde niet. We hadden lol, zeker toen het na de rust 2-1 voor Dukla werd. Weliswaar was dat niet de verdienste van de elf legerofficieren in het veld, die vrijgesteld waren van het aanraken van wapens. Linksachter Soetekouw van Ajax werkte op schitterende manier de bal in eigen doel langs keeper Gert Bals. Tierend en lelijke dingen roepend stond Ajax-trainer Rinus Michels, die de bijnaam de Generaal nog moest verdienen, langs de lijn. Na dit prachtige doelpunt heeft Soetekouw nooit meer in Ajax 1 gespeeld. Dus kreeg ik nog een halve liter van dat vreselijke vocht.

Na de wedstrijd bleven de drie Tsjechoslowaken en ik nog enige tijd napraten, voordat ze mij naar de goede tram brachten. Zonder de op Schiphol gekochte Ajax-sjaal, het Ajaxpetje en de houten klompen uit Bunnik waarop ik had gelopen, kwam ik in het hotel terug. We hadden moeten loten wie wat zou krijgen, want alle drie wilden ze het liefst de klompen. Wat was het lekker om in het hotel een goed bad te nemen, schone kleren aan te trekken en de vieze sokken waar ik op de kasseien gaten in had gelopen weg te gooien. Praag was in die tijd, ondanks alle straatvegers, een smerige stad. De gepleisterde muren van de gebouwen

zagen er grijs en goor uit. De stad, nu de Gouden Stad genoemd, werd net als andere steden in Oost-Europa in de winter geteisterd door de smog van de met bruinkool gestookte cv's van de flatgebouwen, kantoren en winkels. Ook de elektriciteitscentrales en vele zware industrie in en om de steden stookten het hele jaar door massa's in noord-west Bohemen gewonnen bruinkool.

Dukla bestaat nog steeds. Het legerelftal heeft nog niets aan populariteit weten te winnen. Na de "Fluwelen Revolutie", waarmee het communistische tijdperk eind 1989 werd afgesloten, zakte de club pijlsnel naar de 4<sup>e</sup> klasse van de amateurs. Ze spelen niet meer in de hoofdstad van Tsjechië, maar sinds een fusie in 1996 in Pribram, zo'n 60 kilometer ten zuidwesten van Praag.

In Praag hield ik een halve dag over om wat van de stad te zien. Dat was me aangeraden op het reisbureau in Nederland. Tsjechen beginnen hun werkdag erg vroeg, dus voor hun begripen sliep een gat in de dag. Ik was nog net op tijd voor een ontbijt. Daar maakte ik gauw een lijstje van de mensen voor wie ik een aardigheidje in Praag wilde kopen. Tegenwoordig struikel je in de Gouden Stad over winkels voor toeristen. Dat was in 1967 anders. Vragen was voor mij als journalist een gewoonte, maar in die tijd werden westerse toeristen achter het IJzeren Gordijn met argusogen bekeken. Slechts heel weinigen wilden antwoorden waar ik een souvenirwinkel kon vinden.

Iedereen was bang dat een agent van de geheime dienst dat zou zien. Daardoor heb ik nauwelijks de helft van de beoogde aankopen kunnen doen. Vroeg in de middag op mijn tweede dag in de Tsjechoslowaakse republiek liet ik mij per taxi naar het station Praag Holešovice brengen

voor de internationale trein naar Dresden. Dat was een genot die treinreis! De treinen hebben in de Tsjechische en Slowaakse republiek nooit hard gereden en toen al helemaal niet. 't Was zo'n echte trein met een stoomlocomotief uit de fabrieken van CDK in Praag Vysocany als trekpaard.

Bij het naderen van Usti nad Labem (Usti aan de Elbe) voegt het spoor zich langs een weg en de rivier Elbe, de voortzetting van de Moldau (in het Tsjechisch Vltava). Dat is zó mooi, maar met het beklimmen van het Ertsgebergte ging de trein steeds langzamer rijden. Om bij de grens, ergens in het niemandsland, een paar uur te stoppen. Eerst kwam de Tsjechoslowaakse douane de paspoorten en bagage controleren. Daarna werd dit even verderop dubbel zo "gründlich" overgedaan door de Oost-Duitse grensbewaking. Met spiegels en valse herdershonden werd de onderkant van de in een zee van licht badende trein door de grenswachters gecontroleerd. Binnen deden ze dat alles nogeens over.

Uiteraard zat ik als een lieve jongen weer gedoken in mijn in Oost-Duitsland (Leipzig) uitgegeven schaakboeken. De oudere garde van de Nederlandse schakers kon Duits lezen, al wilden velen het nog niet spreken als gevolg van de sentimenten van de Tweede Wereldoorlog. Mijn Duitse vriendin had natuurlijk al flink geholpen om mijn Duits te verbeteren. Daardoor had ik weinig moeite de douanebeambten te vertellen wat ik kwam doen. Ook moest ik natuurlijk de cadeautjes voor mijn vriendin en familie tonen. De formele cadeautjes, zoals een trui, nivea, sigaren voor vader, make-up artikelen, nylons, bonbons, zaten in mijn koffer.



't Was al donker bij aankomst in Dresden. Ongeveer zes uur had de treinreis van iets meer dan 100 kilometer, inclusief grensstop van zo'n twee uur, geduurd. Op Dresden Hauptbahnhof moest ik overstappen op het boemeltje naar Chemnitz. 's Avonds in het donker is ook het Hauptbahnhof van zo'n grote stad uitgestorven, dus de overstaptijd van ongeveer 5 kwartier was erg vervelend. Uiteindelijk kwam het boemeltje, ik stapte in en na een poosje vertrok het, in een slakkengang, in de duisternis. Het leek wel een hond die overal zijn spoor moest uitzetten.

Drie uur nadat ik in Dresden was aangekomen, was het eindpunt op 80 kilometer in Chemnitz bereikt. Het was 11 uur 's avonds. Vanuit één van de twee telefooncellen belde ik Käthe op. Moe zette ik mij voor het station op mijn koffer, kijkend in de richting waar ik vermoedde dat Käthe vandaan zou komen. Deze keer had ik het goed. De auto van haar (stief)vader stond nauwelijks stil, of Käthe kwam er enthousiast uit gerend.

Gedrieën reden we naar haar huis. Opnieuw had ik cadeautjes meegenomen, maar het was natuurlijk lastiger geweest dan de eerste keer om lectuur mee te brengen. Per slot moest ik twee Oost-Europese grenzen passeren, waarvan één zwaar bewaakt. Daarom had ik geen kranten mee genomen. Wel Duitse boekjes van Het Beste. Die had ik ingepakt in licht karton en kaftpapier en er titels van Oostduitse schaakboeken op geschreven. Dat werd in Praag niet opgemerkt. In het hotel in Praag heb ik die kaften weg gegooid. Na Usti nad Labem heb ik de boekjes snel enkele wagons van mijn plaats in de bijna verlaten trein verstoppt. Na de grenscontrole heb ik ze weer opgehaald, voordat een tussenstop in Pirna werd gemaakt.

Ook nu weer stortte de familie zich op de lectuur, nadat ik van koffie, koek en een paar boterhammen was voorzien. Wat smaakte dat!, na bijna 12 uur vasten.

### **Het eerste contact**

Na de eerste emoties, het zal die nacht intussen na één uur zijn geweest, zei vader: “Peter, er is nog iets ernstigs dat we met je moeten bespreken. Zeg jij het maar Käthe. Käthe: “Er zijn een paar mensen bij mij op het werk geweest. Ze zeiden dat ze van ADN, de Allgemeine Deutsche Nachrichtenagentur (het staatspersbureau van de DDR) waren. Ze willen je graag maandagmiddag spreken.”

“Wat moeten ze dan?”, vroeg ik

Käthe: “Dat zeiden ze niet precies. Ik heb ernaar gevraagd”.

Vader nam het gesprek over. “We vermoeden”, zei hij, “dat ze van een inlichtingendienst zijn. Ze zijn vast niet van een persbureau. Ze gebruiken dat waarschijnlijk als dekmantel.”

Käthe: “Als die mensen van de Staats Sicherheitsdienst ergens komen, zijn ze altijd met z’n tweeën, ze hebben ook een bepaalde manier van praten en ze zijn altijd grijs gekleed. Dat was ook zo met deze mannen. Ze willen dat je alleen komt.”

“Ook al zeg je mij waar het is, ik weet het niet te vinden”, antwoordde ik.

“Dat is één argument waarom ik wil dat Käthe met je mee gaat. Een ander is jouw veiligheid. Als het hun bedoeling is jou als agent te werven, zullen zij het als een belemmering ervaren als Käthe erbij is. En tenslotte, Käthe spreekt beter Duits dan jij.”

Ik grijnsde.

“Daardoor”, vervolgde vader, “kan Käthe achteraf nauwkeuriger aan mij vertellen wat er is gezegd dan als jij alleen gaat. “Dat is zo”, beaamde ik.

#### **4. Eerste contact met spionagedienst**

Het was maar goed dat Käthe met mij mee ging naar het etablissement waar de heren van ‚ADN‘ (Allgemeine Deutsche Nachrichtenagentur) op mij wachtten. Ik had het café in de smalle straatjes van het centrum van Chemnitz niet alleen kunnen vinden. Nu zag ik voor het eerst een bruine kroeg van binnen. De heren boden mij bier aan, maar ik sloeg het aanbod af. Ik vond bier niet lekker, zei ik. „Ons bier is misschien niet zo goed als jullie Heineken, maar het doet er toch weinig voor onder“, zei een veertiger die zich als Heiner had voorgesteld. Uit de grond van mijn hart antwoordde ik: „Ik heb één keer een slok genomen van dat vreselijke Heineken. Ik heb het meteen uitgespuugd. Gatverdamme (dit kon ik niet vertalen), wat een bitter bocht is dat!“ Deze ontboezeming ontlokte Käthe, Heiner en de tweede man Eberhard, een klein mannetje dat iets ouder was dan ik, een enorm gelach. Wellicht kwam dat ook doordat ik er zo'n vies gezicht bij trok. Eberhard en Heiner bestelden bier, Käthe en ik kregen koffie. Heiner en Eberhard zeiden ronduit dat ze hadden verwacht dat ik alleen zou komen. Ik antwoordde naar eer en geweten dat ik het café nooit alleen had kunnen vinden. Eberhard kwam snel ter zake: „We zijn allebei journalisten. Wat voor journalistiek werk doe jij?“ Ik vertelde dat ik werkte bij de grootste plaatselijke krant in Zeist, 10 km ten oosten van Utrecht. Daar schreef ik van alles, variërend van een verslag van een vergadering van de christelijke vrouwenbond tot reportages over aquariumbouw, verslagen van bijeenkomsten van politieke partijen en de gemeenteraad, recensies van theatervoorstellingen, kerkdiensten bij het vertrek van een dominee of de

introdactie van een nieuwe predikant. Half Zeist en iedereen in de gemeentelijke politiek kende mij. Heiner en Eberhard wilden weten welke schoolopleiding ik had gehad. Ik antwoordde: „Mijn opleiding begon op de kleuterschool bij juffrouw Van Ginkel, 100 meter bij ons huis vandaan. Het was net voorbij slager Hunnik, waar ik in het laatste oorlogsjaar voor mijn moeder in de rij voor de gaarkeuken stond. Daarna ging ik naar de jongensschool van de Evangelische Broedergemeente. Eerst was daar meneer Fickweiler hoofd en later meneer Zwaan. Verder waren daar meneer Jense en de heer Kuiper, de Leeuw van Makkum. Hij is een Fries en af en toe ga ik nog met hem schaken. Dat waren allemaal buitengewoon plezierige mensen. Op de MULO heeft mijn leraar Duits mij drie tikken in mijn gezicht gegeven en toen gaf ik een lel terug. Hoewel Ted de Lange, de dochter van de tandarts, mij nog heeft pogen te verdedigen door de schuld op zich te nemen, werd ik direct van school gestuurd. Omdat ik leerplichtig was, moest ik naar een andere school. Omhoog kon niet, dus stuurden mijn ouders mij naar de VGLO. 's Middags moest ik bij een baas gaan werken.“

Käthe interrumpeerde me. „Peter, zo gedetailleerd hoeft het niet.“ Ik wendde mij tot haar en fluisterde: „Ik vertel ze nu zoveel dat het ze gaat duizelen.“

En ik vervolgde: „Heel lang heb ik het zonder baas uitgehouden, maar uiteindelijk stuurden mijn ouders mij naar boer Blitterswijk in Bunnik. Daar had ik het leuk.“

Af en toe Käthe raadplegend, hield ik in mijn beste Duits een monoloog van drie kwartier. Samengevat ging ik na Blitterswijk drie jaar naar de Lagere Landbouwschool

in Maartensdijk bij meester Van Essen en werkte ik daar in de omgeving bij boeren. Vervolgens wilde ik toelatingsexamen doen aan de Middelbare Landbouwschool in Utrecht. Directeur Riemersma van die school zei dat er 50 plaatsen te vergeven waren, dat er 67 kandidaten waren en dat ik „dus“ bij de beste 33 moest zijn voor toelating, anders zou ik door mijn lagere vooropleiding dan die van de andere kandidaten een te grote achterstandshandicap hebben. Het hoofd van de school in Maartensdijk wilde mij niet terug hebben als mijn plan mislukte, mijn ouders en mijn neuroloog (ik had toen nog aardig wat last van epilepsie) vonden de middelbare (nu hogere genoemd) landbouwschool te inspannend. Ik ben geslaagd voor het toelatingsexamen, heb nooit een onvoldoende gehaald op deze school en na twee jaar slaagde ik voor het eindexamen, terwijl ik in de laatste maanden voor dat examen nog meedeed aan een opstelwedstrijd over de landbouwcoöperatie in de EEG. Ik was één van de prijswinnaars.

Door een massaal ontslag bij de Rijks Landbouw Voorlichtingsdienst eind 1959 kwam ik begin 1960 niet aan de bak als leerling-journalist bij een landbouwblad. Daarom ging ik free lance werk doen, vooral voor landbouwbladen en een persbureau voor de toen nog zeer talrijke onafhankelijke plaatselijke en regionale kranten in ons land. Ik was een tijdje bezorger van het Algemeen Dagblad en kluste hier en daar wat bij. In januari 1961 kwam ik bij Het Vrije Volk aan het Hekelveld in Amsterdam. Daar moest ik weg omdat ik geen lid van de sociaal-democratische partij PvdA wilde worden. Ontslagen werd ik niet, ik mocht de tijd nemen een andere baan te zoeken. Pa hielp mij aan een baan bij de Delftsche Courant, waar ik in een oud-liberaal milieu

terecht kwam. Hier werd ik er in mijn proeftijd op staande voet uitgeschopt, omdat ik in Den Haag met een ongehuwde moeder uit was geweest. Toen Pa dat hoorde, was hij woest op mij. Ik had zijn vriendschap met die hoofdredacteur verpest. Op een woensdag fietste ik van Delft naar Zeist. `s Middags belde ik voor een baan op een verflaboratorium, waar ik de volgende dag kon komen praten en de dag daarna begon. Na een mislukt avontuur in de wolhandel ging ik naar de Aalsmeerder Courant, waar toen juffrouw Steenstra hoofdredactrice was. Via de schaakclub kwam ik in contact met veel mensen uit de bloemenwereld daar. Dat leidde tot vakbladachtige reportages in de krant en veel, heel veel advertenties. Vervolgens haalde mijn vader mij naar zijn Nieuwe Zeister Courant, waar ik op 1 maart 1965 begon.”

Nog altijd heb ik plezier omdat ik in dat eerste gesprek met Heiner en Eberhard het initiatief hield, zonder mij te laten onderbreken. Dat poogde Eberhard eventjes, maar ik wuifde hem weg. Ze zijn er nooit op terug gekomen. Aan het einde kwam slechts één vraag: „Wanneer ben je dan in militaire dienst geweest?“ Omdat ik epilepsie had, hoefde ik niet in militaire dienst. Wel moest ik op een zekere ochtend van mijn werk bij een boer naar huis komen. Daar zaten mijn ouders koffie te drinken met een jonge luitenant van de geneeskundige troepen. Hij had al een brief van mijn neuroloog, professor Van Wulfften Palthe, die toen directeur was van het medisch centrum van de Koninklijke Luchtmacht in Soesterberg. Voor hem was ik een onderzoeksobject. Ook hierover weidde ik uit tegen Heiner en Eberhard.

Eberhard kwam er slechts één keer tussen met iets dat als compliment bedoeld zou kunnen zijn geweest: „Goed

dat je dat zo gedetailleerd kunt beschrijven, dat kan onze toekomstige samenwerking ten goede komen“. De tijd verstreek. Käthe en ik zaten al een paar uur in het café. De sfeer werd ongemakkelijk toen ik Ebi en Heiner naar hun journalistieke achtergrond vroeg. Käthe zei achteraf dat zij het op dat moment „wat warm“ begon te krijgen. Eberhard, of Ebi, bleek een jaar of drie, vier ouder te zijn dan ik. Heiner was ongeveer 40. Aan z'n buik te zien, had hij veel meer bier gedronken en veel minder aan sport gedaan dan ik.

Ik vroeg aan hen hoe lang ze al bij ADN werkten en op welke redactie. Ze kwamen met wat algemeenheden. Ze werkten, zeiden ze, op de redactie buitenland. Hun persbureau wilde niet afhankelijk zijn van westerse persbureaus „omdat die propaganda verspreiden.“ Ik wierp tegen dat Reuters, United Press International, American Press, Agence France de Presse of het Algemeen Nederlands Persbureau niet aan een overheid waren gelieerd, zoals de persbureaus in Oost-Europa. Daar gingen ze niet op in. Het leek voor hen het signaal te zijn om rechtstreeks op hun doel af te gaan. Ebi nam het initiatief. „Zeg Peter“, zei hij, „zou jij voor ons een artikel kunnen schrijven over het Nederlandse koningshuis en over de plaats van de monarchie in de Nederlandse samenleving sinds het begin van de twintigste eeuw? We zouden blij zijn als je ook wat foto's had.“

„Natuurlijk kan ik dat“, antwoordde ik. „Maar ik zal er minstens drie weken voor nodig hebben. Ik ben nog een hele week bij Käthe, dus ik kan het pas over een week of vier aan jullie opsturen.“

„Nee, nee, niet opsturen“, bezwoer Eberhard. „Je kunt het veel beter hier bij ons brengen.“



Ik keek hem verbaasd aan. „Dat maakt het duurder dan nodig“, zei ik. „Ik moet er naast mijn normale werk drie weken voor uittrekken en allerlei kosten maken. Als ik dan nog een paar honderd mark moet uitgeven voor de reis, moet je een goede portemonnee mee brengen.

„Daar hoeft jij je geen zorgen over te maken“, zei Eberhard. „Hoeveel honorarium had je in gedachten?“

„Eens kijken, 250 gulden, ongeveer 225 mark.“

„Voor je eerste reportage, dat is natuurlijk een proefreportage, krijg je 150 mark. Daar komen reiskosten en andere kosten bij. Je moet alles goed opschrijven en de bonnetjes bewaren.“

Ik: „Voor deze keer ga ik akkoord met die 150, maar een volgende keer ben ik duurder. Mijn tijd en bekwaamheden moeten worden betaald. Maar weet je wat, Eberhard? Dan moet je me nog één ding beloven. Käthe mag naar Nederland, nadat we hier over een onbepaalde tijd trouwen.“

Eberhard en Heiner gingen ergens anders in de kroeg overleggen. Dat duurde een aardig poosje. Käthe had bij mijn vraag rode wangen gekregen. Wat ik zei was een volkomen verrassing voor haar. Ik had dat niet tevoren met haar overlegd.

Ze vroeg: „Was dat een aanzoek?“

„Lieve Käthe“, antwoordde ik, „dat was geen huwelijksaanzoek. Dat heeft pas zin als ik weet dat jij naar Nederland mag en wil komen. Maar ik beloof je een huwelijksaanzoek te doen als jij naar het westen mag.“

Ze antwoordde: „Ik zal thuis overleggen, misschien dien ik ook wel een aanvraag in “

Ik wist het toen nog niet, maar zij ongetwijfeld wel: als ze een aanvraag deed om naar het westen te mogen waren haar kansen om ook maar iets te bereiken op enig gebied in de DDR vervlogen. Ebi en Heiner kwamen

terug. Heiner: „Een definitief antwoord op je verzoek kunnen we jullie nu niet geven, wel dat wij ons best ervoor zullen doen. Een enkele keer mogen weleens mensen naar West-Duitsland verhuizen. We moeten dit punt verder bespreken met onze bazen en die moeten er dan mee naar de bevoegde politieke organen.“

„Dat begrijp ik, Heiner“, zei ik. „Maar je moet je goed realiseren dat wij allemaal hiervoor een beperkte hoeveelheid tijd hebben. Pas na een positieve beslissing kan ik Käthe ten huwelijk vragen, of ik moet hier in de DDR komen wonen.“ „Jij moet niet hier komen wonen. Hier hebben we niets aan jou“, aldus Heiner.

Rond vijf uur verlieten Käthe en ik de kroeg. „Ik heb me voor je geschaamd, Peter“, zei ze. „Je was zo vrijpostig. In de eerste plaats is dat niet Duits en bovendien sprak je met mensen van de, nou ja je weet wel... (we waren op straat, dus dat kon ze niet hardop zeggen). Die lui hebben hier alle macht.“ Ze stak haar arm door de mijne. „Aan de andere kant vond ik het ook wel leuk. Toch ben ik de hele tijd een beetje bang geweest dat er een auto naast de stoep zou stoppen om ons mee te nemen,“ voegde ze er aan het eind van de wandeling aan toe. „Voor zoiets hoef je helemaal niet bang te zijn, mijn lieve. Ik ben hier bijna onschendbaar. Zij hebben mij nodig, niet omgekeerd.“

We kwamen tegen zessen thuis, ongeveer vijf uur na vertrek. De familie was ongerust.

Vader, moeder en Angela wilden ogenblikkelijk alles weten. „Ik heb het helemaal warm“, zei Käthe. „Peter heeft aan het eind van de bijeenkomst over een verhuizing van mij naar Nederland gesproken“ De vrouwen gingen op de romantische toer, vooral Angela. Vader bleef de rust zelve. Käthe kreeg opdracht koud

water over haar gezicht te gooien en na te denken hoe ze aan tafel verslag zou doen. Ik zou mogen aanvullen en hij zou doorvragen.

Moeder en Angela moesten voorlopig hun mond houden. Käthe was een nuchtere jonge vrouw. Ze is nog steeds heel erg nuchter. Toch hing haar verslag van de losse einden aan elkaar. Met gericht doorvragen lukte het vader uiteindelijk zich een beeld te vormen van wat in de kroeg was besproken.

Hij moest lachen. „Je bent brutaal, Peter. Niet alleen meer geld vragen, maar ook nog een jonge arbeidster uit deze republiek willen ontvoeren!“ Hij verwachtte dat dat laatste niet zou lukken, ook niet als Käthe tegelijkertijd een aanvraag om te emigreren zou indienen.

„Bovendien kunnen jullie hier niet trouwen“, voegde vader eraan toe, “zelfs als jullie plan serieus zou zijn. Het zou als een lopend vuurtje door de hele DDR gaan en dat zou het begin van een oproer betekenen. Dat zullen ze niet toestaan. Wij zouden het Käthe van harte gunnen als ze naar het westen kon gaan, maar het zou betekenen dat we elkaar nooit meer zien. Het zou heerlijk zijn als je daar gelukkig werd, Käthe, maar bedenk dat je niet op je familie kunt terugvallen als jullie toch niet bij elkaar blijken te passen.“

Vader richtte zich tot mij. „Het is ongeveer zo gegaan als ik had verwacht. Ze hebben nog geen open spel met je gespeeld omdat Käthe erbij was. Daarom willen ze dat je terugkomt naar Berlijn. Ze hebben je een opdrachtje gegeven om je als visje aan de haak te houden. Als je thuis bent, vertel dan alsjeblieft alles aan je vader en bespreek met hem of jullie aangifte bij de politie moeten doen van mogelijke aanwerving van jou als spion (ik schrok van dat woord) voor de DDR. Dat beveel ik je

aan, want dat is je beste bescherming in Nederland.“ Ik beloofde dat te doen en had nog een heel gezellige week met de familie.

## 5. Mijn “vaders” van de BVD

Thuis bij mijn familie vertelde ik honderduit over de voetbalwedstrijd, de prachtige treinreis en de fijne ontvangst bij de familie Schultz. Indachtig de woorden van vader Schultz wachtte ik tot mijn vader later die avond alleen was.

Ik begon: “Pa, ik heb je raad nodig over iets wat heel vertrouwelijk is.” Pa keek op van zijn krant, waarin hij al uren dezelfde pagina las. Af en toe onderbroken door een vraag van hem, vertelde ik over de gesprekken met vader Schultz en over die in de kroeg met de mensen van wie we vermoedden dat ze van een Oost-Duitse inlichtingendienst waren.

“Ik zal morgenochtend eens bellen met de commissaris van politie”, zei mijn vader.

“Ik denk dat je beter persoonlijk naar hem toe kunt gaan. Käthe’s vader heeft gezegd dat je deze dingen niet door de telefoon moet regelen.”

“Dat is een goede raad. Ik ga om kwart over acht naar hem toe.”

Ik waarschuwde Pa dat onze collega De Wit er dan ook zou zijn voor het politierapport.

Die volgende ochtend kon Pa om kwart over acht bij zijn vriend de commissaris terecht.

Even later rinkelde de telefoon op mijn bureau bij de Nieuwe Zeister Courant en tien minuten later stapte ik het politiebureau binnen.

“Zo”, zei de agent aan de receptie, “komt de hele redactie van de Nieuwe Zeister vanochtend op bezoek?”

De commissaris heeft naar mij gevraagd, zei ik ;;Nou, ga maar gauw, ze zitten op je te wachten.”

Op de kamer van de commissaris trof ik hem, mijn vader en de veiligheidsofficier van de plaatselijke politie aan.

Deze ontmoette ik voor het eerst. De commissaris zei:

“Peter, je bent een goed burger dat je naar ons toe komt. Je vader heeft ons wat hoofdlijnen verteld, maar het is het beste als jij nu meegaat met meneer Jansen, onze veiligheidsofficier.”

Terwijl ik meneer Jansen volgde, vroeg ik hem of hij geen politie-uniform had. Dat had hij wel, maar hij droeg het alleen als het dringend nodig was. “Misschien is het intussen zelfs een beetje krap”, grapte hij.

Ik merkte dat ik bij hem aan het goede adres was. Hij liet mij vertellen, maar zei duidelijk wat hij wilde weten en welke details ik achterwege kon laten. Hij vroeg mij regelmatig om zaken te verduidelijken. Op zeker moment zei hij: “Meneer Van Wermeskerken junior (*voor het eerst noemt iemand van de gemeente mij geen Peter om mij te onderscheiden van mijn vader*), uw verhaal lijkt mij zo serieus dat ik het moet overdragen aan Den Haag. Gaat u daarom naar huis of naar uw werk en praat hier met niemand over, ook niet met de commissaris van politie of de burgemeester.”

De volgende ochtend belde meneer Jansen naar ons huis. Pa was er als de kippen bij om de telefoon op te nemen en riep mij erbij. Ik kreeg het verzoek die middag om twee uur op het politiebureau te zijn. Daar trof ik twee heren uit Den Haag in de kamer van meneer Jansen, die snel zijn biesen pakte.

De mannen stelden zich voor: een wat oudere en gezette heette Van der Deugd en een wat jongere Van der Niet. “Samen vormen wij het duo Deugniet”, grapte de oudere. Daarna werd hij direct serieus. “Je begrijpt wel dat wij van de BVD zijn, de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Wij behoren tot de groep mensen die proberen spionnen op te sporen. Tegelijkertijd trachten we, via mensen die we voor ons kunnen winnen, spionagemethoden van andere landen te begrijpen. Op dit moment gaat het ons

vooral om landen achter het IJzeren Gordijn. „Wij willen heel gedetailleerd van jou horen hoe ze je hebben kunnen opsporen en waarom ze hebben gedacht dat je iets voor hen zou kunnen betekenen en loyaal aan hen zou zijn”, aldus Van der Deugd. Ik vroeg wat hij bedoelde met “loyaal zijn”.

Van der Niet legde uit: “Je kunt om drie redenen loyaal zijn aan de inlichtingendienst van een land. Je kunt loyaal zijn aan je nationaliteit en je volk. In de tweede plaats kan loyaliteit vooral gedreven zijn vanuit ideologie. Dat geldt bijvoorbeeld voor veel overtuigde communisten. In de derde en laatste plaats kan loyaliteit verkregen worden door de hebzucht van de spion, die voor zijn werk en risico goed betaald wil worden. Hierbij wil ik dit nu laten.”

“Maar eerst willen we graag kort je levensloop weten, alle belangrijke punten in niet meer dan 10 minuten.” Toen ze tevreden waren, merkte ik met een grijns op dat ik over hetzelfde verhaal aan de Oost-Duitsers meer dan twee uur had gedaan. Ze lachten.

Daarna vroegen ze me alles te vertellen over het ontstaan van mijn contacten in Oost- Duitsland. Ik vertelde hoe ik via een correspondentieschaker en collega van haar met Käthe in contact was gekomen, over de radioreportage die ik voor Minjon van de AVRO had gemaakt, dat ik minister Margot Honecker had geïnterviewd. Ik zei dat ik het communisme in de DDR na mijn eerste bezoek zó erg vond, dat ik in Zeist hard hollend lid van de VVD was geworden, dat ik daar een VVD- en PvdA-jeugdafdeling, alsmede een jongerenparlement had opgericht en ik vertelde over mijn werk bij de plaatselijke krant.

Van der Deugd maakte wat aantekeningen. Af en toe keken de heren elkaar even aan. Ze vroegen over mijn tweede reis, voor de voetbalwedstrijd Dukla Praag tegen Ajax, over de reis naar Dresden en het contact in de bruine kroeg in Chemnitz. Ik vertelde hoe de onbekende heren zich hadden gemeld op het werk van Käthe, dat Käthe op aandringen van haar vader met mij was meegegaan naar de kroeg.

Van der Deugd en Van der Niet wilden de precieze woorden weten die Eberhard en Heiner bezigden in de bruine kroeg. Zo secuur mogelijk vertelde ik het hele verhaal.

Nu kwamen er korte vragen, waarvan sommige me verrasten. "Wat heb je voor de familie meegebracht uit het westen?" Ik antwoordde dat ik, wetende dat ik twee douanes moest passeren en dat de familie het liefst lectuur kreeg, enkele boekjes van Het Beste in het kaft van een schaaakboek uit Leipzig had gedaan. De heren verblikten of verbloosden niet.

"De douane aan de grens tussen Tsjechoslowakije en Oost-Duitsland was kalm en beleefd. Natuurlijk had ik die treinroute tevoren bekeken. Ik wist dat de laatste stop voor die grens in Usti nad Labem was. De trein was daarna bijna uitgestorven. Daar heb ik de boekjes enkele rijtuigen verderop achter klapstoeltjes opgeborgen. De kaften had ik in het hotel in Praag achtergelaten. Na de grens moest ik ze snel ophalen, want toen werd het een boemel. Dat alles zou passen in de binnenzakken van mijn colbert had ik al uitgetprobeerd. 't Was wel vervelend dat er allerlei mensen door het gangpad liepen, maar alles is goed gegaan."

Ik vertelde dat ik tot tweemaal toe had zitten schaken terwijl mijn paspoort werd gecontroleerd. Dat mijn



bagage was doorzocht, dat er niets in zat wat niet mocht maar dat ik een sieraad voor Käthe in de rechterzak van mijn colbert had verborgen.

“Zulke risico’s moet je niet meer nemen”, zei Van der Deugd, die de leiding leek te hebben in het duo. “Volgens mij ben je door het oog van de naald geglipt.” Zijn collega knikte. “O”, zei ik.

Daar bleef het voor die keer bij en we maakten een afspraak om elkaar een week later te ontmoeten. Het politiebureau was te riskant, zeiden ze, de kans was groot dat dat al in de gaten werd gehouden. Op mijn voorstel spraken we af in Jagerslust aan de bosrand van Zeist.

“Dan nog wat”, zei Van der Niet en keek mij recht aan.

“We hebben het over de drie redenen voor loyaliteit gehad. Daar komt voor jou nog je vriendin Käthe bij. Is jullie beloofd dat zij naar het westen mag? We willen nu van je weten waar je staat.”

“Ik laat mij niet leiden door een ideologie”, antwoordde ik, “en zeker niet door de ideologie die het bewind in de DDR propageert. Ik laat mij ook niet primair door geld leiden. Ik heb nu een leuk baan, maar rijk zal ik er nooit van worden. Ik ben Nederlander, daar ligt mijn loyaliteit. Käthe is een belangrijk punt. Maar ik heb de bal bij hen gelegd. Het regime moet met een antwoord komen.”

“Peter”, zegt Van der Deugd, “laat ik er geen doekjes om winden. Het lukt je niet om Käthe uit de DDR te krijgen. Maar ik ben wel blij met je duidelijke antwoord. Jij ook?”, vraagt hij aan zijn collega, die daarop knikt.

“Goed, wij gaan nu terug naar Den Haag en bespreken daar of wij jou eventueel kunnen vragen voor ons te gaan werken. Denk jij er ook maar eens over en bespreek het met je vader. We hebben goede dingen over hem gehoord.”

Ik bewonder mijn vader nog steeds om zijn levenskunst en creativiteit. Hij was journalist en artistiek leider van het Klein Slottheater in Zeist, waar op hoog niveau werd geacteerd. Veel eenakters stonden onder regie van Pa en hij heeft ook toneelstukken geschreven.

Mijn moeder, een heel goede verpleegster, was voor de lange en knappe acteur gevallen toen zijn gezelschap speelde in 'haar' ziekenhuis.

In de oorlog was Pa politiek gevangene bij de Duitsers. Een concurrerende uitgever in Zeist, een NSB'er, had hem aangegeven. In gevangenschap praatte Pa veel met andere politieke gevangenen. Onder hen waren nogal wat hooggeleerde heren en politici. Zij hebben Pa's denkwijze duidelijk beïnvloed.

In september 1944 werd hij met open tbc naar huis gestuurd. Mijn moeder kreeg daardoor behalve drie koters ook nog een zieke man te verzorgen, die dat maar allemaal heel gewoon vond.

Mijn moeder was thuis het rustpunt, de spil waarom het gezin draaide. Ik ben er nog altijd van overtuigd dat door haar aanwezigheid ieder zo goed kon functioneren.

Pa vond vaak om een uur of vier dat hij genoeg had gewerkt en dat hij een afzakkertje had verdiend. Alles wat hij uitgaf aan jenever kon natuurlijk niet in het huishouden worden besteed. We hadden het niet breed en Pa en Ma hebben daarover weleens gekibbeld. De gezinswelvaart nam pas flink toe nadat de kinderen waren gaan werken in het begin van de jaren zestig.

Mijn zus was altijd aan het werk. Daarbij zwom zij nog en was zij akela bij een welpengroep. Ze was in ons huis alleen in de kamer als er gegeten werd. Mijn zus is, net als mijn vader, creatief: zij met etalages, tekenen, handwerken en al vele jaren met weven. Mijn broer werkte als boekhouder, studeerde om daarin verder te

komen. Hij verslond en verslindt boek na boek en krant na krant.

Die avond stapte ik dus weer naar Pa. Zus werkte, broer studeerde boven. Ma voegde zich bij ons. Ik vertelde van het gesprek met de BVD. De combinatie van de letters BVD alleen al vond Ma griezelig. Ze schrok vooral toen ik vertelde dat de BVD goede dingen over Pa had gehoord. Mijn vader glunderde: "Zie je wel, ik word wijd en zijd geroemd!"

Toen ik vertelde dat de heren in Den Haag gingen overleggen of ze mij voor de BVD wilden laten werken, zuchtte Ma: "Oh, dat ga je toch niet doen, hè?" Één van de grote angsten van mensen die onbekend waren met de spionagewereld was dat buitenlandse spionagediensten hun familielid of geliefde zouden ontmaskeren. Dat betrof vooral de als buitengewoon goed bekend staande Oost-Duitse inlichtingendiensten. Ze vreesden dat hun dierbaren in een gevangenis terecht zouden komen of, erger nog, naar een heropvoedingskamp zouden worden gestuurd. Verhalen over folteringen deden ook de ronde.

Pa heeft dat weekeinde ettelijke keren met Ma moeten praten om haar te kalmeren. Zij maakte zich grote zorgen om haar 'jochie'. Mijn moeder heeft geweldig over mij gemoederd vanaf het moment dat bij mij als 5- of 6-jarige epilepsie werd geconstateerd. Die is mogelijk ontstaan door ondervoeding in de laatste oorlogswinter. Enkele dagen later kwam er een telefoontje uit Den Haag. "Morgen om twee uur op de afgesproken plaats", luidde de boodschap. Ook later zijn de telefoongesprekken altijd uiterst summier geweest, te kort om te traceren met de technologie van die tijd. Op de afgesproken plek zag ik al snel de mannen in een auto zitten. Ik voegde me bij hen.

“Deze plek is te druk, we moeten ergens anders naartoe”, zei Van der Deugd. Ik opperde het bos in te gaan, maar ze wilden hun auto in de gaten houden. Dus leidde ik ze naar een pad dat naar het voormalige Kamp Zeist voert.

Tussen twee mannen van de BVD in zat ik daar op die vroege voorjaarsdag in maart 1967 prinsheerlijk op een bankje. Tegenover ons, in de berm, stond de auto. “We zijn daarnet een restaurant voorbij gereden, is dat een beetje goed?”, vroeg Van der Deugd.

Ik antwoordde dat Oud London een heel goed restaurant was, maar dat het mijn draagkracht ver te boven ging om daar te eten. Van der Niet vroeg aan Van der Deugd hoe zijn vrouw kookte. “Uitstekend”, was het antwoord, “anders was ik niet met haar getrouwd.” Van der Niet: “Jij denkt ook altijd aan lekker eten.”

“Peter”, hernam Van der Deugd, “we willen je vragen dat contact met de Oost-Duitsers voort te zetten, maar dan in onze dienst. Ik neem aan dat je er met je vader over hebt gepraat en dat je een afgewogen antwoord hebt.”

“Mijn antwoord luidt ja, en ik dank u wel voor het vertrouwen. Ik heb er met mijn vader en moeder over gesproken”, zei ik. “Maar hoe moet dat nu verder?”

Van der Niet: “De eerste opdracht heb je al. Daar heb je een honorarium voor afgesproken. Dat geld en wat je krijgt voor reiskosten geef je aan ons in de envelop die jij krijgt. Geld van de Oost-Duitsers is voor jou bloedgeld, daar mag je geen cent van houden. Nooit. Jij komt bij ons in dienst en daarvoor krijg je maandelijks een bedrag in contanten.”

Een lijst instructies volgde. Wat ik bij de BVD verdiende, mocht ik niet opgeven aan de Belastingdienst. Ik moest een kopie maken van alle bonnetjes van de uitgaven die ik voor het werk voor de BVD deed. De BVD hield de

kopiën, de originelen moesten naar Oost-Berlijn. Die onkosten zouden zo snel mogelijk worden terugbetaald, ook contant.

Alle artikelen, foto's en documenten die ik verzamelde om mee te nemen naar Berlijn, moest ik een week tevoren aan de BVD geven. Zij zouden beoordelen wat wel en niet mee mocht naar Oost-Duitsland. "Jij voert de opdrachten van de Oost-Duitsers dus uit voor ons." Ze verwachtten van mij dat ik volkomen eerlijk en loyaal zou zijn. "Doe geen dingen achter onze rug om. Daar komen we vroeg of laat toch achter", zei Van der Deugd. Ik grijnsde en viel hem in de rede: "Dat zeiden ze in Chemnitz ook."

Ik mocht nooit, op de terugweg uit Berlijn, aantekeningen maken van wat ik had gezien en gehoord. Ik mocht met niemand praten over wat ik daar had gedaan. Ze adviseerden me de Oost-Duitsers zoveel mogelijk te laten praten. Ik kon mild-kritische vragen stellen om me iets te laten uitleggen, maar moest me zo afzijdig mogelijk houden als ze politieke propaganda bedreven. Ik werd gewaarschuwd: "Ze zullen heel licht en langzaam proberen je ook door hersenspoeling voor zich te winnen."

Tot slot zei Van der Deugd: "Steeds een paar dagen nadat je bent teruggekomen ontmoeten wij elkaar. Dan geef jij ons de envelop en krijg jij je honorarium. Je vertelt ons alles wat je hebt besproken met je Oost-Duitse contacten, waar jullie zijn geweest en wat jullie hebben gedaan. Let dus goed op de omgeving. Dat willen we graag allemaal weten."

"Is dat alles?", vroeg ik.

"Dat is voorlopig alles", antwoordde Van der Deugd.

"Uw punt over de terugreis is mij iets te beknopt", zei ik.

"Als iemand mij rechtstreeks vraagt wat ik heb gedaan

in Oost-Duitsland, moet ik een rechtstreeks antwoord geven. Ik zal zeggen dat ik vrienden heb bezocht. Als ik nog meer vragen krijg, geef ik er wel een draai aan.”